

פרק כ"ד / קניית הגורן

הַבְּקָר בְּכֶסֶף שְׁקָלִים חֲמִשִּׁים: 4 (כה) וַיִּבֶן שָׁם דָּוִד
מִזְבֵּחַ לַה' וַיַּעַל עֹלוֹת וַשְּׁלָמִים וַיַּעֲתֶר ה' לְאַרְצָךְ
וַתַּעֲצֵר הַמַּגָּפָה מֵעַל יִשְׂרָאֵל:

אריכות זו – מה טיבה? מדוע לא היה די בציון קצר
ותמציתי של קניית הגורן (כמו בסוף פס' כד) ובניין המזבח?

נראה שכדי להבין את האריכות הזאת, יש לעמוד על
ההקבלה המעניינת שבין סיפור זה ובין סיפור קניין מערת
המכפלה בידי אברהם אבינו (בראשית כ"ג). בין היתר מתבטאת
ההקבלה בדברים אלו:

א. בשני הסיפורים מעוניין אדם לקנות קרקע מנכרי:

אִם יֵשׁ אֶת נַפְשְׁכֶם לְקַבֵּר אֶת מְתֵי מַלְפָּנַי שְׁמַעוֹנִי
וּפְגַעוּ לִי בְּעַפְרוֹן בֶּן צַחֲרִי. וַיִּתֵּן לִי אֶת מְעַרַת הַמַּכְפֵּלָה
אֲשֶׁר לֹא אֲשֶׁר בְּקֶצֶה שְׂדֵהוּ (בראשית כ"ג, ח-ט);
וַיֹּאמֶר אַרְוֵנָה מְדוּעַ בָּא אֲדֹנָי הַמֶּלֶךְ אֵל עַבְדּוֹ וַיֹּאמֶר
דָּוִד לְקָנוֹת מֵעִמְךָ אֶת הַגֶּרֶן (שמ"ב כ"ד, כא).

ב. בשניהם המוכר מציע לתת את הקרקע ללא תמורה:

הַשְּׂדֵה נְתַתִּי לָךְ וְהַמְעָרָה אֲשֶׁר בּוֹ לָךְ נְתַתִּיהָ לְעֵינִי
בְּנִי עָמִי נְתַתִּיהָ לָךְ (בראשית כ"ג, יא);
וַיֹּאמֶר אַרְוֵנָה אֵל דָּוִד יְקַח וַיַּעַל אֲדֹנָי הַמֶּלֶךְ הַטּוֹב
בְּעֵינָיו (שמ"ב כ"ד, כב).

ג. בשני המקרים הקונה מסרב להצעה ועומד על קניין
הקרקע בכסף מלא:

אִךְ אִם אַתָּה לֹא שְׁמַעְנִי נְתַתִּי כֶסֶף הַשְּׂדֵה קַח מִמֶּנִּי
וְאֶקְבְּרָה אֶת מְתֵי שְׁמָה... וַיִּשְׁקַל אַבְרָהָם לְעַפְרוֹן אֶת
הַכֶּסֶף אֲשֶׁר דָּבַר בְּאֲזְנֵי בְנֵי חֵת (בראשית כ"ג, יג, טז);
וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ אֵל אַרְוֵנָה לֹא כִּי קָנוֹ אֶקְנֶה מֵאוֹתָךְ
בְּמַחִיר וְלֹא אֶעֱלֶה לָּהּ אֶל־לֵהִי עֹלוֹת חֲנָם וַיִּקְּנוּ דָּוִד אֶת
הַגֶּרֶן וְאֶת הַבְּקָר (שמ"ב כ"ד, כד).

ד. בשתי המכירות נזכר הסכום המדויק ששולם:

אַרְבַּע מֵאוֹת שְׁקֶל כֶּסֶף עֶבֶר לְסַחֲרִי (בראשית כ"ג, טז);
בְּכֶסֶף שְׁקָלִים חֲמִשִּׁים (שמ"ב כ"ד, כד).

הדמיון מתחדד מן הסיפור המקביל בדברי הימים. בבקשתו
של דוד נאמר שם: "תָּנָה לִי מְקוֹם הַגֶּרֶן וְאֶבְנֶה בּוֹ מִזְבֵּחַ לַה'
בְּכֶסֶף מְלֵא תְנָהוּ לִי... וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ דָּוִד לְאַרְוֵן לֹא כִּי קָנָה
אֶקְנֶה בְּכֶסֶף מְלֵא" (דה"א כ"א, כד); החזרה הכפולה על הביטוי
"בְּכֶסֶף מְלֵא" רומזת, כמובן, למקום האחר היחיד במקרא

א. בין גורן ארוונה למערת המכפלה

בשיעור הקודם ראינו שהפסקת המגפה הייתה תלויה
במילוי צו ה' לדוד לבנות מזבח בגורן ארוונה. תיאור תהליך
קניית הגורן מפתיע במקצת באריכותו:

(יח) וַיָּבֵא גַד אֵל דָּוִד בַּיּוֹם הַהוּא וַיֹּאמֶר לוֹ עֲלֵה הַקָּמָה
לְה' מִזְבֵּחַ בְּגֶרֶן אַרְוֵנָה [ארונה כתיב¹] הַיְבֹסִי: (יט)
וַיַּעַל דָּוִד כְּדַבַּר גַּד כְּאֲשֶׁר צִוָּה ה': (כ) וַיִּשְׁקֶף אַרְוֵנָה
וַיֵּרָא אֶת הַמֶּלֶךְ וְאֶת עַבְדּוֹ עֹבְרִים עָלָיו וַיֵּצֵא אַרְוֵנָה
וַיִּשְׁתַּחֲוֶה לַמֶּלֶךְ אִפְיוֹ אֶרְצָה: (כא) וַיֹּאמֶר אַרְוֵנָה מְדוּעַ
בָּא אֲדֹנָי הַמֶּלֶךְ אֵל עַבְדּוֹ וַיֹּאמֶר דָּוִד לְקָנוֹת מֵעִמְךָ אֶת
הַגֶּרֶן לְבָנוֹת מִזְבֵּחַ לַה' וַתַּעֲצֵר הַמַּגָּפָה מֵעַל הָעָם:
(כב) וַיֹּאמֶר אַרְוֵנָה אֵל דָּוִד יְקַח וַיַּעַל אֲדֹנָי הַמֶּלֶךְ
הַטּוֹב בְּעֵינָיו רְאֵה הַבְּקָר לְעֹלָה וְהַמְרָגִים² וְכִלֵּי הַבְּקָר
לְעֵצִים: (כג) הֲלֹא נָתַן אַרְוֵנָה הַמֶּלֶךְ³ לַמֶּלֶךְ וַיֹּאמֶר
אַרְוֵנָה אֵל הַמֶּלֶךְ ה' אֶל־לֵהִי יְרַצֶּךָ: (כד) וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ
אֵל אַרְוֵנָה לֹא כִּי קָנוֹ אֶקְנֶה מֵאוֹתָךְ בְּמַחִיר וְלֹא
אֶעֱלֶה לָּהּ אֶל־לֵהִי עֹלוֹת חֲנָם וַיִּקְּנוּ דָּוִד אֶת הַגֶּרֶן וְאֶת

1 יש חילופים לא-מעטים בשם זה. כבר בפס' טז הוא מופיע בשתי צורות –
בכתיב ובקרי – ולשתיהן קודמת ה"א הידיעה: "ומלאך ה' הנה עם גרן
האורנה [הארונה קרי] היבסי". כאן באה בכתיב צורה נוספת: "ארניה",
ובדה"א כ"א כתוב כל הזמן "ארנן". הדעה הרווחת היא שזהו שם ממוצא
חורי, שיסודו במילה החורית 'אור', שמשמעה אדון (ועליה נוספת האות
נ). בכך תוסבר תוספת ה"א הידיעה בפס' טז, ועיין להלן הערה 3.

2 מורג הוא כלי לדישה שיש בו שיני ברזל חדות, ככתוב: "הנה שמתך
למורג חרוץ חדש בעל פיפיות תדוש הרים ותדק וגבעות כמץ תשים"
(ישעיהו מ"א, טו).

3 מפשטות המילים נראה שארוונה היה מלך. וכבר ראינו (לעיל הערה 1) כי
שם זה מורה על אדנות וחשיבות. אלא שבדבר זה יש קושי: הרי דוד כבר
כבש את יבוס!

רד"ק תירץ: "מלך היבوسی היושב בירושלם היה, כי אף בימי דוד היה
היבوسی בירושלם כמו שנשאר שם משכבו בני יהודה... והיו שם למס
עובד, והיו להם בתים שדות וכרמים על ידי המס שהיו עובדים לבני
יהודה ובני בנימן... וזה היבوسی לא היה מן שבע אומות, אלא מפלשתים,
מזרע אבימלך... והיה מותר להניחם לשבת בארץ כיון שקבלו עליהם
שלא לעבוד עבודת אלילים ושאר מצות שהזוהרו עליהם בני נח".
עקרונות תיתכן גם אפשרות אחרת: זכור, פרקנו הוא אחד מן הנספחים
לספר שמואל, שאינם מסודרים בסדר כרונולוגי, ואם כן, אפשר שהוא
מתאר אירוע שהתרחש עוד לפני כיבוש ירושלים.

האפשרות שארוונה היה מלך עשויה לתת משמעות נוספת לצירוף 'גורן
ארוונה' – שאם כן, אפשר שאין מדובר בגורן סתם, כי אם במקום
המשפט, כפי שמצינו אצל מלכים אחרים: "ומלאך ישראל ויהושפט מלך
יהודה יושבים איש על קסאו מלבשים בגדים בגרן פתח שער שמרון וכל
הגבאים מתנבאים לפניהם" (מ"א כ"ב, י).

מנגד, בדברי הימים בא תיאור שאינו מופיע בפרקנו ואינו הולם מלך:
"וישב ארנן וירא את המלאך וארבעת בניו עמו מתחבאים וארנן דש
חטים" (דה"א כ"א, כ).

ואכן, בתרגום השבעים המילה "המלך" חסרה, וכנראה הייתה גרסה כזו
גם במקורותינו, כעולה מתרגום יונתן (המובא בהמשך דברי רד"ק בשם
"מקצת נוסחאות התרגום"): "יהב ארון למלא דבעא מיניה מלכא".

ואילו ר' יונה אבן ג'נאח (ספר הרקמה, פרק רע) כתב ששיעור הכתוב:
'ארוונה עבד המלך'.

4 בספר דברי הימים מצוין מחיר אחר: "וינתן דויד לארנן במקום שקלי זהב
משקל שש מאות". רש"י בפרקנו מפרש שדוד גבה מכל שבט חמישים
שקלים, ובסך הכול גבה מכל ישראל שש מאות שקלים. ואילו מצודת דוד
כתב שבתחילה שילם דוד חמישים שקלים עבור הגורן, וכיוון שראה
ששם מקום בית ה' (דבר שיידון בע"ה בהרחבה בשיעור הבא) – קנה גם
את כל השדה שמסביב בשש מאות שקלים.

דוד, לעומתו, מגיע כמלך הארץ, וארוונה רואה ככבוד את עצם בואו. סירובו של דוד לקבל את הקרקע חינם אינו מחשש כלשהו, אלא מסיבה עקרונית:

וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ אֶל אַרְוֹנָה לֹא כִי קָנִו אֶקְנֶה מֵאוֹתְךָ בְּמַחִיר וְלֹא אֶעֱלֶה לָּהּ אֶל־לֵהִי עֲלוֹת חֲנָם (שמ"ב כ"ד, כד).

סיפור זה, המסיים את ספר שמואל, מבטא יותר מכול את התפנית הגדולה שהתחוללה בימי דוד. ממעמד של גרים ותושבים הגיע עם ישראל בימי דוד לשליטה מלאה בארץ. ספר שמואל כולו מוקדש לתיאור ההתבססות המדינית והרוחנית של עם ישראל, שהגיעה לשיאה בימי דוד. האפילוג של הספר ממחיש היטב כי כעת עם ישראל ומלכו הם אדוני הארץ.⁶

אין ספק שסיום זה חשוב גם כהקדמה לספר מלכים ולמעשה החשוב ביותר בו: בניין המקדש. עד כה היה המצב המדיני אחת המניעות המרכזיות לבניין בית המקדש, כפי שלמדנו בחזון נתן (ראה פרק ז' ובשיעור 15 שם), וכפי שאמר גם שלמה:

אֲתָה יָדַעְתָּ אֶת דְּוֹד אָבִי כִי לֹא יָכַל לְבָנוֹת בַּיִת לַשֵּׁם ה' אֶל־לֵהִי מִפְּנֵי הַמִּלְחָמָה אֲשֶׁר סָבְבוּ עַד יְתַת ה' אִתְּם תַּחַת כְּפֹת רִגְלֵי [רגלו כתיב].⁷ וְעַתָּה הִנֵּי ה' אֶל־לֵהִי לִי מִסְבִּיב אֵין שָׁטָן וְאֵין פֶּגַע רָע. וְהִנֵּי אָמַר לְבָנוֹת בַּיִת לַשֵּׁם ה' אֶל־לֵהִי (מל"א ה', יז-יט).

דומה שבזה עיקרה של ההשוואה בין קניית גורן ארוונה ובין קניית מערת המכפלה: המחשת בעלותם של ישראל על הארץ. בדרך זו מכין המקרא את השטח לקראת תחילתה של תקופת זוהר מדינית וכלכלית של עם ישראל, שהיא תנאי להשראת השכינה בבית המקדש.

שהוא נזכר בו – וַיִּתֵּן לִי אֶת מְעֵרַת הַמְּכַפְלָה אֲשֶׁר לוֹ אֲשֶׁר בְּקֶצֶה שְׂדֵהוּ בְּכֶסֶף מְלֵא יִתְּנֶנָּה לִי בְּתוֹכְכֶם" (בראשית כ"ג, ט). הדמיון הלשוני לסיפור קניית מערת המכפלה ניכר בדברי הימים גם בפעלים המתארים את הקנייה. בסיפור קניית מערת המכפלה חוזר השורש נת"ן שבע פעמים, כמנהגן של מילים מנחות ("תנו לי אחזת קבר... ויתן לי את מערת המכפלה... בכסף מלא יתננה לי... השדה נתתי לך והמערה אשר בו לך נתתיה לעיני בני עמי נתתיה לך... אך אם אתה לו ששמעני נתתי כסף השדה קח ממני"). בסיפור קניית גורן ארוונה בספר שמואל חוזר בעיקר השורש קנ"ה ("ויאמר דוד לקנות מעמד את הגרן... פי קנו אקנה מאותך במחיר... ויקן דוד את הגרן"), ואילו השורש נת"ן מופיע רק פעם אחת ("הכל נתן ארונה המלך למלך"). בספר דברי הימים נעשה שוב שימוש רב בשורש נת"ן, והוא מחליף את השורש קנ"ה שבספר שמואל ("ויאמר דוד אל ארנן תנה לי מקום הגרן... בכסף מלא תנהו לי... ראה נתתי הבקר לעלות והמורגים לעצים והחטים למנחה הכל נתתי... ויתן דוד לארנן במקום שקלי זהב משקל שש מאות").

מה באה ההקבלה ללמדנו? דומה שהקבלה זו, כהקבלות רבות אחרות שעסקנו בהן בספר שמואל, דווקא מחדדת את ההבדל שבין הסיפורים. בראש ובראשונה בולט הניגוד הספרותי ביניהם. בשניהם אנו קוראים על השתחויה במהלך המשא ומתן, אבל הכיוונים הפוכים. בקניית מערת המכפלה משתחוה אברהם, הקונה, לעם הארץ:

וַיִּקַּם אַבְרָהָם וַיִּשְׁתַּחוּ לְעַם הָאָרֶץ לְבְנֵי חֵת... וַיִּשְׁתַּחוּ אַבְרָהָם לִפְנֵי עַם הָאָרֶץ (בראשית כ"ג, ז, יב).

ואילו בקניית גורן ארוונה, המוכר הוא שמשתחוה לדוד על אפיו ארצה:

וַיֵּצֵא אַרְוֹנָה וַיִּשְׁתַּחוּ לְמֶלֶךְ אֶפְיוֹ אֶרְצָה (שמ"ב כ"ד, כ).

הבדל סמלי זה מבטא את הפער הגדול בין העמדות שניצבו בהן אברהם ודוד. אברהם מגיע לבני חת ומציג את עצמו כזר: "גר ותושב אנכי עמכם" (בראשית כ"ג, ד). אמנם הוא מתקבל בכבוד, אך למרות נכונותו של עפרון לתת לו את הקרקע בחינם, אין אברהם נותן אמון במתנות, ומעדיף לשלם כסף מלא כדי למנוע ערעורים לאחר מכן.⁵

5 זהו הרושם המתקבל מאריכות הדברים בסיומה של אותה פרשה: "וַיִּקַּם שְׂדֵה עֶפְרוֹן אֲשֶׁר בְּמֶכַח אֲשֶׁר לִפְנֵי מִמְרָא הַשְּׂדֵה וְהַמְעָרָה אֲשֶׁר בוֹ וְכָל הָעֵץ אֲשֶׁר בַּשְּׂדֵה אֲשֶׁר בְּכָל גְּבֹלוֹ סָבִיב. לְאַבְרָהָם לְמַקְנָה לְעֵינֵי בְנֵי חֵת כָּל בְּאֵי שְׁעַר עִירוֹ... וַיִּקַּם הַשְּׂדֵה וְהַמְעָרָה אֲשֶׁר בוֹ לְאַבְרָהָם לְאַחֲזֵת קֶבֶר מֵאֵת בְּנֵי חֵת" (שם, יז-כ). גם בהמשך ספר בראשית יש הדגשה חוזרת ונשנית על הקנייה ועל המוכר, כדי לבטא את תוקפה הברור של העסקה: "וַיִּקְבְּרוּ אֹתוֹ יַצְחָק וַיִּשְׁמַעֲאֵל בְּנֵי אֵל מְעֵרַת הַמְּכַפְלָה אֶל שְׂדֵה עֶפְרוֹן בֶּן אַחֵר הַחֵתִי אֲשֶׁר עַל פְּנֵי מִמְרָא. הַשְּׂדֵה אֲשֶׁר קָנָה אַבְרָהָם מֵאֵת בְּנֵי חֵת שְׁמָה קֶבֶר אַבְרָהָם וְשָׂרָה אִשְׁתּוֹ" (שם כ"ה, ט-ז); "קֶבֶרוֹ אֵתִי אֶל אֲבֹתַי אֶל הַמְעָרָה אֲשֶׁר בְּשְׂדֵה עֶפְרוֹן הַחֵתִי. בְּמַעְרָה אֲשֶׁר בַּשְּׂדֵה הַמְּכַפְלָה אֲשֶׁר עַל פְּנֵי מִמְרָא בְּאֶרֶץ כְּנָעַן אֲשֶׁר קָנָה אַבְרָהָם אֶת הַשְּׂדֵה מֵאֵת עֶפְרוֹן הַחֵתִי לְאַחֲזֵת קֶבֶר... מַקְנָה הַשְּׂדֵה וְהַמְעָרָה אֲשֶׁר בוֹ מֵאֵת בְּנֵי חֵת" (שם מ"ט, כט-לב); "וַיִּשְׂאוּ אֹתוֹ בְּנֵי אֶרְצָה כְּנָעַן וַיִּקְבְּרוּ אֹתוֹ בְּמַעְרַת שְׂדֵה הַמְּכַפְלָה אֲשֶׁר קָנָה אַבְרָהָם אֶת הַשְּׂדֵה לְאַחֲזֵת קֶבֶר מֵאֵת עֶפְרוֹן הַחֵתִי עַל פְּנֵי מִמְרָא" (שם נ', יג).

עוד על התנגדותו של אברהם לקבל את השדה חינם כתב הגאון הרב יוסף דוב סולוביצ'יק (מן הסערה, ירושלים תשס"ד, עמ' 72): "רכישת נכסים בלא השקעת עמל, זיעת אפיים, מעוררת התנגדות מבחינה מוסרית. זכות הקניין במקרה שכזה איננה מושלמת. כאשר אני קונה סחורה כלשהי, אני ממיר בה את עמלי; הכסף מייצג יגיעה ולאות, את זיעת העובד ואת תשישותו הפיזית. על כן הנכסים שאני רוכש הם לחלוטין נכסיי שלי, בעוד שמתנה שאני מקבל, החסרה את ממד זיכוכ הנפש שבעמל ובלאות, אין בה גם כל יסוד גואל... אין ספק שאברהם לא רצה ששרה תובא למנוחת עולמים בקבר שניתן לו כמתנה, כמענק, קבר שלא קודש על ידי זיעת האפיים והיגיעה הקשה".

6 ואולי יש מקום להוסיף שהפסוק "וַיִּשְׁקֶף אַרְוֹנָה וַיֵּרָא אֶת הַמֶּלֶךְ וְאֵת עֲבָדָיו עֹבְרִים עָלָיו וַיֵּצֵא אַרְוֹנָה וַיִּשְׁתַּחוּ לְמֶלֶךְ אֶפְיוֹ אֶרְצָה" עומד אף הוא כנגד פסוק מספר בראשית: "וַיִּשְׁקֶף אַבְיִמֶלֶךְ מֶלֶךְ פְּלִשְׁתִּים בְּעַד הַחֲלוֹן וַיֵּרָא וְהִנֵּה יַצְחָק מִצְחָק אֶת רַבְּקָה אִשְׁתּוֹ" (בראשית כ"ו, ח). גם בתיאור ההוא ניכר הלחץ שהיו האבות נתונים בו מפני מלכי הארץ: השקפתו של מלך פלשתים על יצחק ומה שאירע בעקבותיה ממחשישים את שלטונו בארצו. בסיפורנו, לעומת זאת, ארוונה (המלך?) משקיף רואה את דוד, ומיד יוצא ומשתחוה לו.

7 להבדל בין הקרי ובין הכתיב כאן יש חשיבות לשאלה אם הגיע דוד בסוף ימיו לשליטה מלאה באויבינו, או שמא קרה הדבר רק בימי שלמה, ועיין בפירושו הרד"ק שם.

ב. עולות ושלמים

קעת ניתן לחזור לעניין שעסקנו בו בשיעור הקודם. ראינו שדוד חזר, למעשה, בתשובה פעמיים במהלך הפרק: בפעם הראשונה – כשהכהו לבו על החטא שעשה בעצם קיומו של המפקד; ובפעם השנייה – כשהבין שטעה כשבחר בעונש שיפגע בכל עם ישראל, ולא רק בו ובבית אביו. התיקון המלא לשני החטאים בא לביטוי בהקרבת הקרבן המיוחד בגורן ארוונה, המשלים את התיקון, הכפרה והתשובה.

דבר דומה מצאנו כבר בפרשה אחרת שבה תיקן דוד את דרכו – העלאת הארון לירושלים (עיין פרק ו' ובשיעורים 13–14 שם). בשתי הפרשיות התיקון כרוך בהקרבת קרבנות:

וַיַּעַל דָּוִד עֹלוֹת לַפְּנֵי ה' וּשְׁלָמִים (ו', יז);

וַיִּבֶן שָׁם דָּוִד מִזְבֵּחַ לַה' וַיַּעַל עֹלוֹת וּשְׁלָמִים (כ"ד, כה).

כפי שציינו שם, לצירוף של עולות ושלמים יש משמעות מיוחדת. קרבן העולה, המוקטר כליל לה', מבטא את מידת היראה והריחוק שבין הקב"ה ובין בשר ודם. קרבן השלמים, שבו הכוהנים והבעלים אוכלים משולחן גבוה, מבטא את מידת האהבה והקרבה. בשני המקרים שטעה דוד מחוסר יראה מספקת – הגם שבמהלכם ביטא את מידת האהבה שבו – היה צורך לשוב ולהדגיש שעולות קודמות לשלמים, ושעולם צריכה מידת היראה לקדום למידת האהבה.

* כל הזכויות שמורות לישיבת הר עציון ולרב אמנון בזק, תש"ע *
* עורך: בעז קלוש *

* בית המדרש הווירטואלי *
* מיסודו של *
* The Israel Koschitzky Virtual Beit Midrash *
* האתר בעברית: <http://www.etzion.org.il/vbm> *
* האתר באנגלית: <http://www.vbm-torah.org> *
* *
* משרדי בית המדרש הווירטואלי: 02-9937300 שלוחה 5 *
* דוא"ל: office@etzion.org.il *
* *
* לביטול רישום לשיעור: *
* <http://etzion.org.il/vbm/unsubscribe.php> *
* *****